

ARCHEOLOGIA TECHNICA 36/2025

eISSN 2788-3817

<http://archeologia-technica.cz>

STAVEBNÍ OBĚTINA Z TELČE – KOSTELA SV. DUCHA JAKO DOKLAD PŘEŽÍVAJÍCÍCH POHANSKÝCH PŘEDSTAV NA PŘELOMU RANÉHO A VRCHOLNÉHO STŘEDOVĚKU (EXPERIMENTÁLNÍ OVĚŘENÍ A ÚVAHY)

Pavel Macků

Dostupné online:
<http://archeologia-technica.cz>
DOI: 10.61574/AT.2025.101

Citace článku:

Macků, P. 2025: Stavební obětina z Telče – kostela sv. Ducha
jako doklad přežívajících pohanských představ
na přelomu raného a vrcholného středověku (experimentální ověření a úvahy).
Archeologia technica 36, 101-113.

©Autoři 2025

Technické muzeum v Brně / Purkyňova 105, Brno 612 00, Czech Republic

Tel.: 541 421 426

License: CC BY 4.0

 TECHNICKÉ
MUZEUM
V BRNĚ

Archeologia technica

Archeologia technica je odborným recenzovaným periodikem předkládajícím příspěvky spojené se „zkoumáním výrobních objektů a technologií archeologickými metodami“, průmyslovou archeologií i praktickými experimenty. Poskytuje prostor pro publikování a diskusi problematiky spjaté s archeologickými výzkumy technických a technologických zařízení, dokumentací a záchranou průmyslového dědictví a seznamování s výsledky praktických experimentů prováděných v rekonstrukcích starých výrobních zařízení. Publikujeme též kratší zprávy o vybraných výrobních objektech, výrobních technologiích z nejrůznějších časových období, ale i dalších tematicky souvisejících aktivitách.

Třicáté šesté číslo *Archeologie technicy* začíná textem o cisterně hradu Pyšolce, jímž Michaela Korbičková pokračuje v sérii článků věnovaných problematice této fortifikace (AT 22/2011 – vápenická pec, AT 25/2014 – hliník u vápenické pece, AT 28/2017 – milířiště při vápence). Arkadiusz Tajer a Miroslav Kaňka informují o výzkumu cihelny činné v 19. století u Vysokého Mýta, jejíž pec byla v průběhu existence opatřena druhou komorou a tento fenomén „zdvojení“ dokumentují i na příkladu dalších lokalit na našem území. Třetí příspěvek, z pera Alexe R. Furgera (Švýcarsko), je věnován dvěma tisícům let vývoje upínacích zařízení důvěrně známých většině řemeslníků, směřujícího od jednoduchých svěrek k dnešním svěrákům. Roman Mikulec, Ivo Světlík a Natálie Megisová se vracejí do národní přírodní rezervace Habrůvecká bučina v Moravském krasu k raně středověké železářské huti, jejíž datování se pokusili zpřesnit za pomoci radiokarbonového datování strusek (AT 35/2024 – vyhodnocení zatím nezpracovaného materiálového souboru). Jak se tak někdy stává, vedly získané výsledky spíše k dalším otázkám. Hynek Zbranek a Michal Bučo představují výsledky záchranného archeologického výzkumu provedeného v brněnském Kamenném Mlýně v souvislosti s budováním velkého městského okruhu. Stavba se dotkla prostoru zaniklého vodárenského zařízení činného ve 20. století, k němuž existují i archivní dokumenty (využité v článku). Hynek Zbranek je členem i dalšího autorského kolektivu (společně s Františkem Kolářem a Radkem Míšancem). I zde se navazuje na předchozí texty publikované v našem časopise, tentokrát věnované problematice barvení látek. V předchozích případech se jednalo o barvírny brněnské (AT 32/2021 – Schwarzova barvírna, AT 30/2019 – Springerova barvírna a barvírna na Křenové ulici), nyní o slezský Krnov, resp. zdejší cechovní barvírnu a rekonstrukci možných způsobů otápění barvířských kotlů na základě provedeného archeologického výzkumu i archivního průzkumu. Poslední příspěvek letošního AT má poměrně neobvyklé téma – Pavel Macků

nás seznamuje se stavební obětinou předcházející stavbu kostela Sv. Ducha v Telči ve 13. století a pokusem o její experimentální ověření (beze stavby kostela).

Archeologia technica je odborným recenzovaným periodikem předkládajícím příspěvky spojené se „zkoumáním výrobních objektů a technologií archeologickými metodami“, průmyslovou archeologií i praktickými experimenty. Rádi bychom poskytovali prostor pro publikování a diskusi problematiky spjaté s archeologickými výzkumy technických a technologických zařízení, dokumentací a záchranou průmyslového dědictví a seznamování s výsledky praktických experimentů prováděných v rekonstrukcích starých výrobních zařízení.

Kromě obsáhlejších příspěvků jsou přijímány též kratší zprávy o vybraných výrobních objektech, výrobních technologiích z nejrůznějších časových období, ale i dalších tematicky souvisejících aktivitách. Další informace pro autory jsou uvedeny na webu Technického muzea v Brně www.tnbrno.cz. Doporučili bychom Vaší pozornosti i stránky www.starahut.com, kde je možné nalézt informace o akcích pořádaných Technickým muzeem v Brně na poli starého železářství, a v neposlední řadě web tohoto periodika i tradiční stejnojmenné odborné konference, jejíž počátky se ztrácejí v dávných dobách minulého tisíciletí a jehož adresa nově zní archeologia-technica.cz.

Za redakční radu Ondřej Merta

Obsah

CISTERNA HRADU PYŠOLCE <i>Michaela Korbičková</i>	3
ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM NOVOVĚKÉ „DVOŘÁKOVY“ CIHELNY (K. Ú. VYSOKÉ MÝTO) <i>Arkadiusz Tajer – Miroslav Kaňka</i>	28
FROM THE FILING CLAMP TO THE VICE. 2000 YEARS OF CLAMPING DEVICES IN THE CRAFTS <i>Alex R. Furger</i>	43
RADIOKARBONOVÉ DATOVÁNÍ STRUSKY Z LOKALITY HABRŮVECKÁ BUČINA <i>Roman Mikulec – Ivo Světlík – Natálie Megisová</i>	69
HISTORICKÉ VODÁRENSKÉ ZAŘÍZENÍ V KAMENNÉM MLÝNĚ V BRNĚ <i>Michal Bučo – Hynek Zbranek</i>	74
PŘEDBĚŽNÁ ZPRÁVA O NÁLEZU CECHOVNÍ BARVÍRNY V KRNOVĚ A REKONSTRUKCE MOŽNÝCH ZPŮSOBŮ OTÁPĚNÍ BARVÍŘSKÝCH KOTLŮ <i>František Kolář – Radek Mišanec – Hynek Zbranek</i>	88
STAVEBNÍ OBĚTINA Z TELČE – KOSTELA SV. DUCHA JAKO DOKLAD PŘEŽÍVAJÍCÍCH POHANSKÝCH PŘEDSTAV NA PŘELOMU RANÉHO A VRCHOLNÉHO STŘEDOVĚKU (EXPERIMENTÁLNÍ OVĚŘENÍ A ÚVAHY) <i>Pavel Macků</i>	101

STAVEBNÍ OBĚTINA Z TELČE – KOSTELA SV. DUCHA JAKO DOKLAD PŘEŽÍVAJÍCÍCH POHANSKÝCH PŘEDSTAV NA PŘELOMU RANÉHO A VRCHOLNÉHO STŘEDOVĚKU (EXPERIMENTÁLNÍ OVĚŘENÍ A ÚVAHY)

Pavel Macků

V roce 1989 byla v základech pozdně románské věže kostela sv. Ducha v Telči mj. objevena stavební zápalná obětina z druhé čtvrtiny 13. století. Ačkoli jí byla v minulosti již věnována pozornost, následující práce se jí snaží hlouběji porozumět a porovnat s obětinami z jiných lokalit České republiky stejné epochy a zároveň se znovu zamýšlí nad interpretací jednotlivých prvků v ní obsažených. Obětní nádoba byla rovněž experimentálně vyrobena, a především se ověřila možnost jejího záměrného poškození. Podle publikovaných dat byly rovněž sesbírány rostlinné a masité prvky včetně stavebních hmot a artefaktů a vytvořena jejich vizualizace, dokládající rozmanitost obětiny, nesoucí v sobě dnes již převážně skryté významy.

Klíčová slova: stavební zápalná obětina – Telč – 13. století – experiment

THE MEDIEVAL BUILDING OFFERING FROM TELČ: THE CHURCH OF THE HOLY SPIRIT AS EVIDENCE OF SURVIVING PAGAN IDEAS AT THE TURN OF THE EARLY AND HIGH MIDDLE AGES (EXPERIMENTAL VERIFICATION AND CONSIDERATIONS)

In 1989, a building burnt offering from the second quarter of the 13th century was discovered in the foundations of the late Romanesque tower of the Church of the Holy Spirit in Telč, among other things. Although it has already been given attention in the past, the following work attempts to understand it more deeply and compare it with offerings from other localities in the Czech Republic of the same era, while at the same time reconsidering the interpretation of the individual elements contained in it. The sacrificial vessel was also experimentally manufactured, and above all, the possibility of its intentional damage was verified. According to published data, plant and fleshy elements, including building materials and artifacts, were also collected and their visualization created, demonstrating the diversity of the offering, which now carries mostly hidden meanings.

Keywords: building offering – Telč – 13th century – experiment

S rozvojem archeologie jako oboru, narůstající pramennou základnou a s rozšiřujícími technologickými možnostmi zkoumání archeologizovaných situací a artefaktů se ukazuje, že i dříve zkoumané a publikované výzkumy mohou i nadále přinášet nové poznatky k (re)interpretaci, je-li na ně nahlíženo prizmatem současné vědy. V ní je již zcela etablována i experimentální odnož archeologie, sloužící především k pochopení výrobních řemeslných procesů a technologických a provozních záležitostí s nimi spojených. Dále zkoumá amortizaci artefaktů, traseologii, zánik a archeologizaci předmětů, potažmo časovou náročnost jejich výroby a práci s nimi. Je ovšem stále nutné mít na paměti, že experiment není konečným důkazem hypotézy a musí být uplatňována nejvyšší míra kriticismu. Jak napsal K. Popper, ačkoli vztahoval své úvahy k sociologii

a historicismu: „Když totiž nejsme kritičtí, vždycky dojdeme tam, kam chceme. Hledáme pak důkazy, které určitě nalezneme, a v posledu se také odvrátíme od všeho, co by mohlo být našim zamýšleným teoriím nebezpečné“. Dále pak dodává: „Aby bylo jisté, že přežijí pouze ty nejlepší teorie, a abychom mohli používat metodu selekce teorií cestou jejich eliminace, boj o život musí být pro teorie co nejkrutější...“ (Popper 1994, 104–105). Experimentem navíc nevytváříme minulost, pouze ji modelujeme na základě minulých situací (Neustupný 2007, 23; Thér 2009, 27, 118).

Nejsložitější pak je v experimentální oblasti interpretace předmětů a míst spojených se socio-kulturním prostředím, jakým byla i obětní nádoba s pestrou obětinou z Telče, kostela sv. Ducha, která je předmětem této stati.¹

1 Od obnovy krovu kostela sv. Ducha v minulých letech byla nádoba stažena z tamější expozice. Za její opětovné dohledání a zpřístupnění děkuji pracovníkům Městského úřadu v Telči, především pak Ing. arch. Ivaně Krejčové. Nádoba bude v budoucnu pravděpodobně prezentována v nové expozici o archeologii města Telče na zdejší radnici.

ČÁST I. – PRAMENNÁ ZÁKLADNA A JEJÍ INTERPRETACE

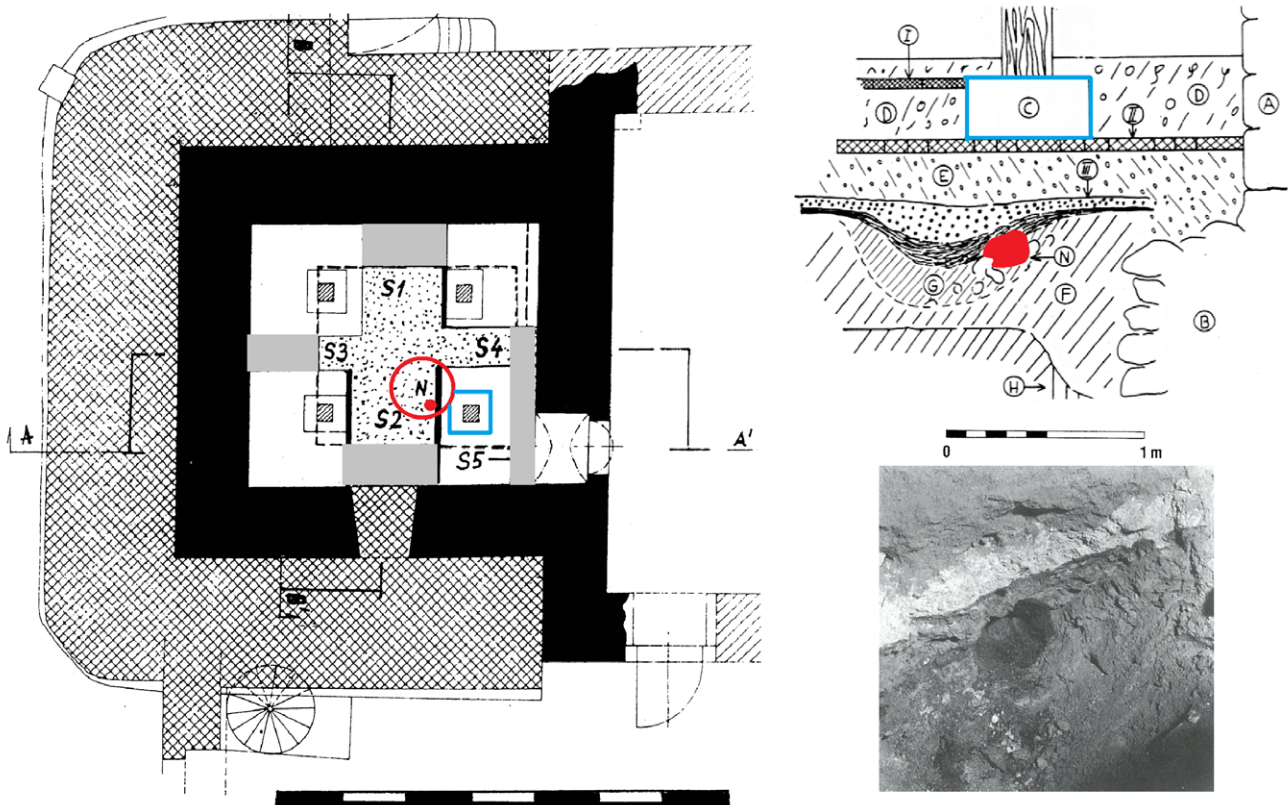
Objektu a potažmo celému okrsku u sv. Ducha v Telči se archeologická pozornost věnuje od sedmdesátých, publikačně pak od osmdesátých let 20. století, kdy byl blížeji zkoumán v rámci státního výzkumného úkolu (*Kudělka – Konečný – Samek 1981, 61*). Následovala první studie, snažící se objekt zařadit do širších středoevropských chronologických, umělecko-historických a stavebních okruhů v kombinaci s archeologickým poznáním (*Bláha – Konečný 1985, 129–160*). Další rozvedení problematiky proběhlo po roce 2000 (*Bláha – Konečný 2005, 125–148*) a na základě dalších archeologických výzkumů (*Vokáč – Zimola 2011, 51–70; Macků 2020, 24–27*; k některým předchozím interpretacím kriticky *Razím 2019, 336–337*). V uvedených pracích jsou nastíněny historické souvislosti předlokační Telče, kde dvorec u sv. Ducha tvořil centrum zeměpanské moci v místě křížení lokálních i dálkových severojižních i západovýchodních cest nad brodem Telčského potoka a dvou vsí v nedalekých lokalitách Staré Město a Mokrovce, potažmo třetího osídlení, které se rozprostíralo v okolí sv. Ducha v místě dnešní horní části náměstí Zachariáše z Hradce (*Procházka – Doležel 2000, 35–36, 58*). V uvedené literatuře byly publikovány geografické a historické okolnosti lokality, a proto zde nebudou blíže rozváděny.

Kostel sv. Ducha, sestávající z jednodolí a navazující věže s tribunou pochází dle stavebně-historického ohledání pravděpodobně z druhé čtvrtiny 13. století (*Bláha – Konečný 2005, 128*). Obětní nádoba byla objevena v roce 1989 v sondě 2/1989 pod nejstarší románskou maltovou podlahou interiéru věže (obr. 1: N). Obvodově žulové zdivo věže o síle 115 cm leží na širších základech z lomového kamene, uloženého na k jihu svažitém podloží tvořeným navětralou rulou, do níž byl základ částečně zapuštěn. Rozměry vnitřního prostoru činí 300 × 270 cm, jehož nejspodnější zásep

tvořil s obsahem keramických fragmentů s příměsí grafitu datovatelných před polovinu 13. staletí (obr. 1: F). V tomto zásepě byly zachyceny dva objekty, kde do jihovýchodně umístěného byla uložena obětní nádoba (obr. 1: G, N), jež byla následně zapálena. Na to upozorňuje slabší propálená vrstva s uhlíky, roztažená v celé ploše věže nad spodní zásepovou vrstvou. Teprve na ní byla vylita vápenná malta původní podlahy (obr. 1: III; *Bláha – Konečný 2005, 130–132, 135*).

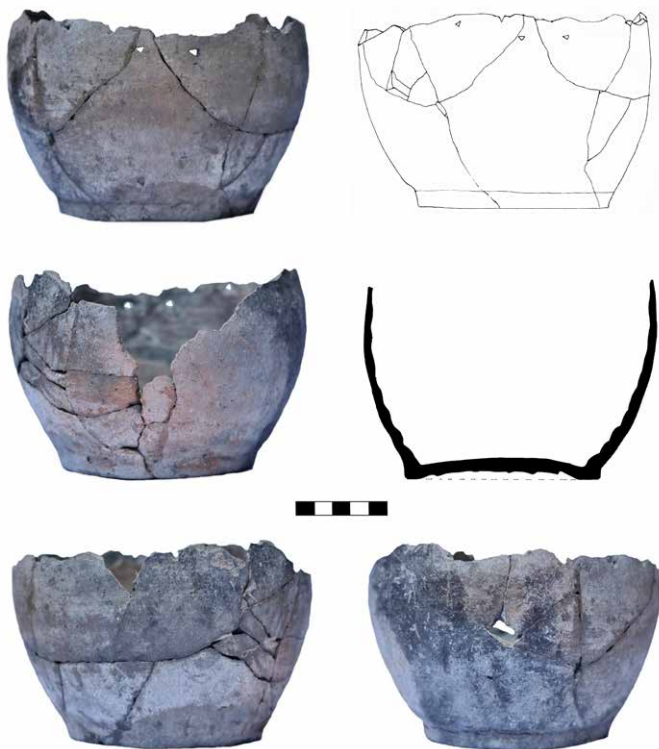
OBĚTNÍ NÁDOBA A JEJÍ OBSAH

Spodní část nádoby se dochovala zhruba do dvou třetin své původní výšky. Kulovité tělo a dno se značkou jsou dnes splepené z dvaceti fragmentů. Dochovaná maximální výška činí 13,8 cm a průměr mírně nepravidelného dna je široký maximálně 13,3 cm, průměr horní části v místě zlomu pak 20,3 cm. Nádoba je vyrobena lepením z válečků a následně za pomoci obtáčení na otočné desce dotvarována především na vnější straně, kde je povrch zahlazen. Na vnitřní straně jsou patrné jednotlivé válečky, a to především u spoje dna a stěn. Válečky jsou vysoké 1,2–1,5 cm na výšku a směrem výše jsou méně zřetelné (obr. 2). Síla stěn v nejnižším měřitelném bodě je 0,68 cm a směrem vzhůru se zužuje na 0,6 cm. Dno je konkávní a stěny nádoby jsou na něj nasazeny s odsazením, které je na jedné straně nádoby poměrně výrazné a na vnitřní straně vytváří schodovitý přechod. Nádoba je díky tomu ve spodní části nepravidelná, což mohlo být způsobeno částečným zborcením nádoby pod vlastní vahou hmoty při tváření. Na spodní straně dna se nachází plastická značka popsaná nálezem jako

Obr. 1: Půdorys věže kostela sv. Ducha v Telči a nálezové okolnosti obětní nádoby (N – červeně). Základový kámen jihovýchodního pilíře (modře) je zdůrazněn pro orientaci v dokumentaci. Vpravo dole fotografie východního profilu sondy S2/89. Dle *Bláha – Konečný 2005, 135, 138, 140, obr. 10, 12–13 a 15, upraveno autorem*

„shluk (zčásti) deformovaných kvadratických políček“ (Bláha – Konečný 2005, 135). Ve skutečnosti jde o motiv připomínající palečné či spíše ozubené kolo, částečně zneprůhledněný deformací dřevěné podložky, na které byla nádoba vyrobena (obr. 3).

Obr. 2: Obětní nádoba z různých bočních pohledů.
Foto a kresba autor

Obr. 3: Vnitřní a spodní pohled na obětní nádobu.
Foto a kresba autor

Značka sestává ze středového kruhu rozděleného na čtyři čtvrtě pomocí přetínajících se trámčů a po obvodu pravidelně rozestavených pěti výstupků (palců, ozubů). Podélně jdou přes střed značky ještě další výběžky, které jsou však spíše již zmíněným nechtěným otiskem nepravidelnosti podložky. Z jedné strany jsou takové výběžky tři, na protilehlé straně jeden. Pravděpodobně byla na dně použita podsýpka, která je ovšem vydrolená. Hrnec je vyroben z písčité hmoty s grafitovou příměsí a nálezcí uvádějí, že pravděpodobně byl opatřen oboustrannou tuhovou engobou či potuhováním. Toto by ovšem potvrdila či vyvrátila pouze specializovaná analýza, která nebyla provedena. Dle barevnosti povrchu i lomu byl vypálen v nestabilní redukčně-oxidační atmosféře do středně hnědé až tmavě hnědé a cihlové barvy.

Horní část hrnce byla záměrně uražena pomocí předvrtaných či spíše vypilovaných trojúhelných otvorů, tvořících nepravidelnou linii zlomu. Některé zlomy minuly a dochovaly se v celistvé formě, jiné, přes které zlom probíhá, jsou patrné pouze částečně. Velikost stran těchto vypilovaných trojúhelníků se pohybuje v rozměrech 3 × 3 až 6 × 4 mm.

Obětinu dle J. Bláhy a L. Konečného tvoří i samotný záměrně zdeformovaný hrnec na principu „pars pro toto“, kdy část předmětu reprezentuje jeho celek (Bláha – Konečný 2005, 135). S tímto názorem lze plně souhlasit, neboť místo ní bylo možné použít rovnou nádobu celou, potažmo pouze fragmentární s přirozeným, nepředpřipraveným, zlomem. Obsah nádoby tvořila pestrá směs artefaktů a organického materiálu, jenž byl odborně analyzován.² Obsahovala vedle zástrčkového klíče a části železné tyčinky, snad hřebu, také sedm zlomků mazanic, pět kusů šedohnědé malty se zrnky vápna a dvě hrušky vápenné omítky s červenou líčkou. Zlomky trouchnivého a spáleného dřeva ve formě uhlíků reprezentuje habr, smrk a jedle (s jehlicemi), buk, svída krvavá a topol či vrba. Plané rostliny zastupovaly části a semena šťovíku kyselky, pryskyřníku plazivého, svízele nepravého, merlíku fíkolistého, chrpy modráku a kookolu polního. Užité a hospodářské rostliny zastupovaly obilky, pluchy a části klasů ječmene dvouřadého, čočka, bob koňský, líska, skořápky ořechu a množství neurčitelné slámy. V nádobě se vyskytovaly i části zvířat, z nichž se dochovaly kosti kura domácího (cranium, humerus, ulna), prase domácí a koza či ovce. Jak některé kosti, tak část rostlinných zbytků byla opálena, což opět nejspíše poukazuje na záměrnou zápalnou oběť (Bláha – Konečný 2005, 139–140, 142).

STAVEBNÍ OBĚTINY

Obětina je věc či soubor hmotných prvků či předmětů darovaných bohu/bohům či nadpřirozeným silám, často zachytitelná archeologicky. Je součástí tzv. oběti, která má širší význam a zahrnuje celý proces tohoto rituálu včetně nehmotných (duchovních) projevů (Dančová 2016, 10–12; v tomto textu níže uvedené příklady stavebních obětín jsou podrobněji rozepsány spolu s další literaturou na str. 28–62 uvedené práce V. Dančové).

Stavební obětiny jsou projevem pověřeného uvažování lidí, snažící se pomocí fyzického artefaktu či jejich souborů ochránit stavbu a její obyvatele před všemi druhy neštěstí (přírodní katastrofy, zlé síly, nepřátelé – apotropismus) a zároveň zajistit štěstí a dostatek pro obyvatele či uživatele budovy. Setkáváme se s nimi jistě od dob budování pevných domů – neolitu, ovšem lze předpokládat, že podobné rituály byly praktikovány již lovecko-sběračskými společnostmi v dočasných příbytcích a stanovištích. Jejich aplikace se udržela v celosvětovém měřítku až do 20. století, potažmo probíhá dosud. Ostatně i autor této práce svého času při stavbě vlastního domu zazdil minci za krb „jen tak, pro štěstí“.

2 Dle osobního sdělení dr. Bláhy není dnes uložení paleobotanické analýzy od RNDr. Emanuela Opravila, CSc., a osteologické analýzy od MVDr. Zdeňka Kratochvíla známo a lze tedy vycházet pouze z publikovaných dat v Bláha – Konečný 2005, 135, 139.

Nejčastěji jsou obětiny ukládány do základů budovy, často se váží k určitým významným místům jako práh, nároží či „svatý kout“ (diagonálně přes místnost proti topeništi). Objevují se ovšem i pod podlahou, ve stěnách, ale i ve vazbách trámů krovu a komínů, kde se umísťovaly i další ochranné amulety. Jde tedy o přechodové místo stavby s vnitřním bezpečným světem k okolnímu světu plnému nebezpečí (Vařeka 1994, 131). Rovněž jde o přechodový rituál kvůli střetu profánního a magického univerza a jejich vyrovnání pomocí obětiny (Gennep 1996, 12). Pokud nejsou zapuštěny do stavebních konstrukcí či podlahy během doby výstavby budovy/stavby, ale později, jedná se o spíše o „domové obětiny“, sloužící jako úlitba místním duchům či skřítkům (Váňa 1990, 129).

Vedle předmětů z každodenního života (nádob, šperk, mince, potraviny) byla obětována živá i mrtvá zvířata.³ Vyskytovaly se i tzv. hromové klíny, tedy dobově mylně interpretované neolitické a eneolitické broušené sekerky a sekeromlaty. Ty měly za cíl ochránit především před zásahem blesku, neboť byly považovány za „hrot“ tohoto meteorologického jevu.⁴ V extrémních případech jde o uložení ostatků člověka, ať už přímo, nebo druhotným přenesením ze hřbitova (Vařeka 1991, 117–118; Vařeka 1994, 130).⁵ Zmínky o přetrvávajících pohanských praktikách zaznamenává i dobová narativní literatura. V našich zemích se o nich nejdříve zmiňuje Kosmas písaří o kněžně Tetě: „...zavedla též celou pověrečnou nauku a učila modloslužebným řádům; a tak dosud mnozí vesničané jsou jako pohané: jeden ctí prameny aneb ohně, jiný se klaní hájům, stromům nebo kamenům, jiný oběti vzdává vrchům nebo pahorkům, jiný se modlí k hluchým a němým bůžkům, jež si sám udělal, a prosí je, aby ochraňovali jeho dům i jeho samého...“ V pozdějším svém vypravování, ve třetí knize své *Kroniky České* píše k roku 1092 a knížeti Břetislavu Mladšímu: „...roznícen jsa velikou horlivostí pro křesťanské náboženství, vyhnal pryč ze své země všechny čaroděje, hadače, a věšce, rovněž dal pokácet a spálit i háje nebo stromy, které na mnohých místech prostý lid ctil. Též i pověrečné zvyky, jež vesničané ještě napolo pohané, zachovávali v úterý nebo ve středu o letnicích tím, že přinášeli dary, u studánky zabíjeli oběti a zlým duchům obětovali, dále pohřby, jež se děly v lesích a na polích a hry, jež podle pohanského obřadu konali na rozcestích a křižovatkách jako pro odpočinutí duší, a konečně i bezbožné kratochvíle, jež rozpustile provozovali nad svými mrtvými, volajíce prázdne stíny a majíce škrabošky na tvářích, tyto ohavnosti a jiné bezbožné výmysly vyplnil ten dobrý kníže...“ (*Kosmova kronika Česká* 1972, 15, 143).

Domácké oběti a bůžky zmiňuje mnich Rudolf ze slezského kláštera v Rudach Raciborských v díle *Summa de confessionis* z 13. století: „V nových domech, nebo v těch, do kterých se mají znovu nastěhovat, zakopou pod zem v různých rozích, a někdy i za pec, hrnce naplněné různými věcmi pro domácí bohy, které prostý lid nazývá ‚stetewaldiu‘. Proto nedovolují za pec kokoli vylévat. Někdy tam hodí něco ze svého jídla, aby byli (tito bohové) nakloněni obyvatelům bydlicím v domě. Copak to nemáme nazývat modlářstvím?“ (překlad Dančová 2016, 19 dle Karwot 1955, 27–28).

Z širší doby uložení telčské stavební obětiny, tedy 12.–13. století, známe z našeho území i další doklady takových praktik (budou řazeny víceméně chronologicky). Jednou z nich je benediktský klášter v Sázavě na Benešovsku, kde byla pravděpodobně s výstavbou klauzury v polovině 12. století uložena opuková

schrána s prohlubní, v níž ležela kruhová cínová plaketa s reliéfem orla držícího v pařátech pásku bez nápisu a nimbem okolo hlavy (znak sv. Jana Evangelisty). Schrána byla nejspíše zakryta dřevěným víkem a uložena byla ve vnějším severozápadním nároží ambitu (Sommer 2000, 370–371).

K roku 1165, kdy byl zakládán kostel sv. Linharta na Starém Městě v Praze, je datována čtvercová plaketa ze slitiny cínu a olova s vyobrazením okřídleného býka s nimbem okolo hlavy (symbol sv. Lukáše Evangelisty). Uložena byla v severovýchodním nároží kostela pravděpodobně v základním kameni, podobně jako v sázavském klášteře. Další podobné plakety evangelistů a základových kamenů s lůžkem pro jejich vložení, bohužel bez bližších náleзовých okolností, jsou uloženy v Muzeu hlavního města Prahy (*Dragoun – Havrda* 1996, 115–118). Další plaketa s vyobrazením anděla (symbol sv. Matouše Evangelisty) byla zachycena na zaniklém hřbitově v Mochově (okr. Praha-východ), kde byla i přes chybějící náleзовé okolnosti původního uložení označena jako základová obětina z dob založení kostela ve 13. století (Sommer 2005, 493–496).

Z Prahy-Záběhlic pochází další, byť oproti předchozím případům nezvyklejší objev z románského kostela Narození Panny Marie, stavěného ve 12. století. V zalděné nice zdíva bylo objeveno vejce a kostra ropuchy. Více informací bohužel není známo, neboť šlo o nález z doby rekonstrukce kostela v devatenáctém století bez adekvátní dokumentace (*Lehner* 1879, 79–80).

Vzhledem k nálezu zástrčkového klíče v telčské obětině je zajímavý nález klíče v kamenné schráně při archeologickém výzkumu v bazilice sv. Fabiána v Živoohošti na Příbramsku z 12. století. Ani zde nejsou publikována přesnější náleзовá data (*Profantová – Profant* 2004, 71; *Sommer* 1998, 146). S Telčí je částečně shodný i nález skeletu kura domácího bez levé nohy zaklopeného dnem vzhůru otočeným keramickým hrncem. Vše bylo umístěno v zahloubeníně v jižní části pravouhelného zahloubeného objektu s vnitřní sloupovou konstrukcí ze Soukenické ulice na Novém Městě v Praze, datovaného do konce 12. až počátku 13. století. Náleзовá situace ovšem nedovolovala přesně určit výšku tehdejší podlahy, zůstává tedy otázka, zda jde o stavební či domácí obětinu, případně zda nebyla tato obětina zakryta „jen“ nedochovanou prkennou podlahou (*Ježek et al.* 2009, 123–127).

Pravděpodobně mezi stavební obětiny můžeme přiřadit nálezy obětních nádob ze čtyř zemnic na Hradištku Sekanka u Davle ze 13. století.⁶ Ty byly umístěny pod podlahou nedaleko vchodu a hlubším úvahám brání absence publikovaných bližších náleзовých kontextů (*Richter*, 1982, 45).

Jiným příkladem z druhé poloviny 13. až 14. století jsou nádoby z Rýmařova, Bezručovy ulice, konkrétně ve stěnách z pěchované hlíny tří zemnic a jednom trojprostorovém domě. V nich byla vedle třinácti kompletních hrnců a jednoho džbánku uložena i spodní část džbánku a horní část hrnce, podobně jako v Telči (*Goš – Novák – Karel* 1985, 189, 191–192). Ukládání zdánlivě prázdných nádob na posledních dvou popisovaných lokalitách může představovat obětinu, kde se obsah nedochoval. Mohlo jít například o obětování svěcené vody či nedochovaného obsahu, kde nádoby samotné plnily pouze formu obalu (*Merrifield* 1987, 188).

Z uvedeného časového úseku závěru raného a počátku vrcholného středověku našich zemí jsou známy i další obětiny, stejně jako z dob starších i mladších. Jejich vypovídací hodnota je různá, a ne vždy

3 O snaze přinést stavbě štěstí a blahobyt svědčí i nálezy stavebních obětín zvířat ještě z novověku, kdy například v Jaroměři čp. 60 byly objeveny dvě mumie koček zalděné pravděpodobně za živa. Nález byl doprovoben německým říšským halířem z roku 1704 (*Šlampa* 1902, 357).

4 Přímou z Telče takovým ochranným prvkem mohl být klínek ze sklepa čp. 12 na Náměstí Zachariáše z Hradce, nalezený v roce 1899 (*Tiray* 1913, 12). Neolitická motyka byla například nalezena v podobném kontextu a ochranném záměru i v mostě z 3. ¼ 13. století v Písku (*Fröhlich* 1992, 242).

5 Poměrně blízkým dokladem lidské oběti k Telči byl dle Z. Měřínského objev skeletu týden starého novorozence ze skalní spáry zakryté zdímem u jihozápadní části věže horního hradu Rokštejn u Brtnice z doby po roce 1307. Byl u něj nalezen prstní článek jiného ročního dítěte. Hrad se nachází pouhých 25 kilometrů vzdušnou čarou severovýchodně od Telče (*Měřínský* 2007, 63; *Měřínský* 2011, 223–235).

6 Šlo o hrnek s poklicí, hrnec, korbel a lahvice s čtyřlaločným okrajem a poklicí.

šlo o stavební oběť, ale spíše domáckou, často související s magií. Jejich soupis je podán jinde, proto zde nebudou uváděny (*Dančová 2016*, 28–62, zde další literatura).

DISKUZE K I. ČÁSTI

V závěru tohoto stručného exkurzu je se nutné zamyslet ještě nad samotným obřadem ukládání obětní nádoby a jejího průběhu – zda šlo o proces „trpěný“ pod dozorem církve, či šlo o uložení na tajno (investorem, stavitelem), se s jistotou nedozvíme. Vzhledem k tomu, že na základě předchozích příkladů lze rozlišovat dobové stavební obětiny s jasně křesťanským podtextem (plakety se symboly evangelistů) a obětiny nesoucí prvky pohanství, šlo pravděpodobně o církví nedozorovaný rituál. Nedozvíme se ani, jak takový proces probíhal, kdo ho prováděl, jaká slova, úlitby vzácných tekutin či invokace byla pronesena.

Některé interpretační úvahy o smyslu obětiny podali již její nálezci (srov. *Bláha – Konečný 2005*, 141). Nálezová situace naznačila, že obětina byla zapálena in situ, na což ukazuje do plochy roztažená vrstva žároviště, kde se nádoba nacházela a uhlíky v nádobě samotné (obr. 1). Už jen samotný požár v místě budoucí věže mohl mít symbolický význam ve funkci tzv. očistných ohňů, které byly praktikovány v raném středověku například před navršením pohřebních slovanských mohyl. Oheň měl za úkol „vyčistit“ prostor nejen v hmotné, ale i nehmotné rovině (*Měřínský 2002*, 110). V pochází vrstvě č. 7 bylo ve stejné archeologické sondě jako nádoba objeveno i žebro z neurčené ryby a z vrstvy č. 8 žebro ovce či kozy a fragment sedací kosti prasete domácího. Teprve na ně byla vylita maltová podlaha. Na základě toho autoři výzkumu uvažují nad možností společné hostiny obětujících nad obětinou ve formě „panspermie – všehochuti plodů země“ (*Bláha – Konečný 2005*, 130–132, 135, 141–142).

Lze se ovšem zamyslet nad smyslem jednotlivých prvků obětiny, jejichž skladba v sobě nesla ve většině případů hlubší smysl. Záměrně poškozená nádoba byla pojednána již dříve v tomto textu. Pro ochranu budoucí stavby jistě sloužily fragmenty stavebních materiálů. Vedle několika hrudek mazanice šlo především o šedohnědou vápennou maltu a vápennou omítku s červenou líčkou. Lze uvažovat o jejich přenosu z již stojící stavby, potažmo přímo z kostela.⁷ Symbolickou rovinu jistě nesl i železný zástrčkový klíč jako představitel uzavřenosti, bezpečnosti objektu, potažmo železný materiál samotný (viz dále). V tomto ohledu by snad mohla nést symbol i lebka kura domácího. Kohout je totiž vnímán jako symbol ohně, v tomto případě by tedy mohlo jít o ochranu před plameny. Z kura však byla obsažena i část nohy v podobě pažní a loketní kosti, stejně jako části prasete a ovce či kozy domácích. Mohlo jít tedy „pouze“ o oběť v podobě nejvzácnějšího – masitého – typu stravy, byť autoři výzkumu zdůrazňují, že šlo o méně kvalitní části. Připomenout na tomto místě je nutné i výše popsanou obětinu kura pod hrncem ze Soukenické ulice na Starém Městě v Praze, nebo zvyk obětovat při stavbě domu v oblasti Ruska mimo jiných předmětů, obilnin a zvířat i černého kohouta (*Váňa 1990*, 130). Lebky zvířat (koně, psi, tur aj.) patří k častým stavebním oběťm nejen u nás, ale i v zahraničí. Ve slovanském prostředí bývaly rovněž zavěšovány i na domy a ploty (*Sedov 1957*, 22–23).

Do stejné oblasti pak spadají zlomky slámy, obilovin a dalších jedlých rostlin, mezi nimiž byl určen ječmen, čočka, bob a skořápky ořechu a lísky. Jejich přítomnost lze vnímat jako přenesenou prosbu za hojnost.⁸ Obiloviny a kousky želez rovněž hrají zásadní roli v mnohých apotropaických obětech, konkrétně výše citovaný cisterciácký mnich Rudolf píše o praxi ukládání devíti druhů zrní a želez po křtu novorozenců do koupele v době po polovině 13. století. Počty hrály rovněž velkou roli ve věrských představách, důležitá byla např. čísla 3, 7 či 9 (*Karwot 1955*, 126–127). V tomto ohledu je v telčské obětině doloženo 6 druhů bylin, 6 druhů plodů (zrní, semena, jádra), 3 druhy mas, 7 kusů mazaníc, 7 kusů omítek a malt a 2 železa. Čísla především u organických prvků nemusí být konečná a mohla být ovlivněna archeologizací a jejich stavem dochování/nalezení.

Samostatnou, ovšem neméně zajímavou skupinou jsou rostliny a stromy, jejichž části byly v nádobě rovněž nalezeny (tab. 1). Ukazují druhovou skladbu, která byla přinesena pravděpodobně z nejbližšího okolí budoucího kostela. Nalezené dřeviny byly jak zuhelnatělé, tak ztrouchnivělé, minimálně část jich tedy přešla plamenem. Z listnáčů šlo o habr, buk, svídu a topol či vrbu. Z jehličnatých typů pak jedle a smrk, které se dochovaly i s fragmenty jehlic. Části rostlin v obětině reprezentují šťovík, pryskyřník, svízel, merlík, chrpa a koukol polní. Těm se daří na úhorech, rumišťích, okrajích cest či obilných polích (svízel, chrpa, koukol), na živiny chudých habitatech (šťovík), vlhkých místech, loukách, ale i zahradách a polích (pryskyřník), či přímo v ruderálním prostředí (merlík). Z fyto geografického hlediska to odpovídá regionální oblasti Hercynské se suprakolinním (kopcovitým) až montánním (hornatinným) vegetačním stupněm. Původní rostlinný pokryv v místě byl spíše druhově chudý, s acidofilní bikovou bučinou s druhově bohatšími květnatými bučinami v severovýchodní části od Telče a u menších toků v okolí byly typické údolní luhy (*Bláha – Konečný 2005*, 139–140; *Dvořáčková 2005*, 56–64).

Zajímavé srovnání přinesl nedávno publikovaný archeobotanický průzkum z Karlova náměstí v Třebíči, z osídlení vzdušnou čarou vzdáleného od Telče 31 km východně. Telčská obětní nádoba obsahuje „výběrové“ rostliny, zatímco trebičská analýza poskytuje informaci o zdejší původní vegetaci plošnou a to pro naše země prozatím, vzhledem k charakteru a časové existenci lokality, ojedinělou. Pro srovnání se hodí především taxonomická analýza z předlokační osady 12. století a na ni navazující fáze vznikající trhové vsi z přelomu 12.–13. století a následných decenií. Zároveň jde v Třebíči o tzv. mokrou skupinu nálezů, charakterizovanou trvale zvodněnými sedimenty, danými blízkostí řeky Jihlavy. Organické materiály, včetně mikro a makrozbytků rostlin, se v takovém prostředí lépe dochovávají a zároveň se to odráží i ve skladbě porostu (*Kočár – Kočárová 2022*, 92–93).

Z polních plodin byly v horizontu osídlení z 12. století shodně s Telčí zachyceny čočka a ječmen. V Třebíči však zcela dominovaly oproti okrajovému ječmenu (1,52 %) nálezy žita (73,23 %) a pšenice (15,15 %). Ječmen byl v Třebíči nalezen i ve formě naklíčených obilek (sladu), což by mohlo naznačovat vedle přípravy pokrmů a pečiva i využití pro vaření piva. Jedlové a smrkové dřevo je v Třebíči doloženo v rámci konstrukcí domů, cesty, ale i tzv. „dřevozpracující dílny“ předlokační osady z 12. století a rovněž ve vznikající trhové osadě z počátku 13. století tamtéž. Rovněž pak v rámci několika artefaktů, jako hracích kamenů a hracích koulí,

7 Středověké kostely bývaly často z vnější strany natřeny na červeně. Vedle funkce „majáků“, kdy byly stavěny na místech viditelných z širokého okolí, mohla červená barva nést i význam krve prolité Kristem za lidstvo (osobní sdělení prof. PhDr. Ing. Jana Royta, Ph.D., DSc.). Nejbližším kostelem je Matka Boží na Starém Městě v Telči. Jeho existence ve třináctém století však nebyla dosud prokázána ani přes částečné prozkoumání interiérových podlah georadarem (*Válek – Kotková – Kozlovce 2022*, 4–11). Nejstarší zmínka o místním církevním hodnostáři, totiž „inter viros Heinricum, plebanum in Telc, ...magistrum Henricum, de Telc plebanum“ pochází až z roku 1277 (*CDB V*, 439, č. 1700).

8 Ječmen byl rovněž nalezen ve stavební obětině z Dolních Kounic v podobě dvou hrnců se dvěma otvory na dně (*Skutil 1941*, 119). Pozn.: tato literatura se mi nepodařilo dohledat, proto cituji zprostředkovaně přes *Bláha – Konečný 2005*, 142).

ale i různých konstrukčních kolíků, kde se uplatnilo i dřevo z topolu či vrby. V okolí obou lokalit rostl mj. doložený habr, topol/vrba a buk. Doloženy z obou lokalit jsou rovněž sbírané plody ořešáku a lísky. Shodné plevele polních plodin z obou lokalit představuje chrpa modrá a přítomný je i dnes z polí takřka vymizelý koukol polní, který byl skrze šíření odkázán na každoroční výsev obilovin člověkem. Jeho semena byla totiž infiltrována při předchozí sklizni obilí a díky nižší úrovni čištění výnosů se dále šířil. Rumištní či na živiny bohaté prostředí zastupuje svízel přítula a merlík fíkolistý.

Rumiště s menším zastoupením živin zastupují šťovík kyselka v Telči a šťovík menší v Třebíči. Naopak silně výživné půdy luk a pastvin obývá pryskyřník plazivý, zachycený rovněž na obou lokalitách (Hoch 2022, 32–35, 37; Kočár – Kočárová 2022, 93, 95–97, 99–101, 103–104, graf 2; Petr, L. 2022, 114–116).

Srovnání obou lokalit tedy naznačuje, že do obětní nádoby byly nasbírány a vloženy typické rostliny z nejbližšího okolí, pravděpodobně nahodile bez dalšího významu. Jediné v Třebíči nezachycené druhy jsou bob koňský a svída krvavá.

Tab. 1

Druh	Čeleď	Ekologie v ČR	Květ (měsíc)
šťovík kyselka <i>Rumex acetosella</i> L.	<i>Polygonaceae</i> Juss. – rdesnovité	nížiny až hory, na živiny chudé habitaty	4–9
pryskyřník plazivý <i>Ranunculus Repens</i> L.	<i>Ranunculaceae</i> Juss. – pryskyřníkovité	vlhká místa, louky, lužní lesy, zahrady a pole	5–8
svízel nepravý <i>Galium spurium</i> L.	<i>Rubiaceae</i> – mořenovité	teplejší oblasti, pole, úhory, rumiště, okraje cest	6–9
merlík fíkolistý <i>Chenopodium ficifolium</i> Sm.	<i>Amaranthaceae</i> – laskavcovité	ruderal, komposty, okraje cest	7–8
chrpa modrá <i>Centaurea cyanus</i> L.	<i>Asteraceae</i> – hvězdicovité	úhory, pole obilná, rumiště, od nížin do podhůří (do ca 640 m n. m.)	6–8
koukol polní <i>Agrostemma githago</i> L.	<i>Caryophyllaceae</i> – hvozdíkovité	obilná pole (žito, oves), rumiště, obilné skládky, dnes vzácný, v ČR již téměř vyhynulý (agrotechnika), jedovatý	6–8
čočka kuchyňská <i>Lens culinaris</i> Medik.	<i>Fabaceae</i> Lindl. – bobovité	mírné i subtropické klima, i chudé půdy	
bob koňský <i>Vicia faba</i> subsp. <i>vulgaris</i> var. <i>Equina</i>	<i>Fabaceae</i> – bobovité	přízpusobivý, odolný proti chladu, náročný na živiny a vláhu, pro krmení hospodářských zvířat, např. složka šrotu (5–30 %)	90–140 dní
ořešák – skořápka <i>Juglans regia</i> L.	<i>Juglandaceae</i> DC. Ex Perleb – ořešákovité	světlé lesy, vlhko, nížiny až pahorkatiny, sušší lužní lesy	4–5
líška – skořápky <i>Corylus avellana</i>	<i>Betulaceae</i> – břízovité	okraje lesů, křoviny, cesty, vodní toky, dostatek vláhy, ořechy dozrávají koncem léta	2–4
habr <i>Carpinus betulus</i> L.	<i>Betulaceae</i> S. F. Gray – břízovité	dubohabrové háje, suťové a roklínové lesy, plošně se nevyskytuje na Českomoravské vrchovině	4–5
buk <i>Fagus sylvatica</i> L.	<i>Fagaceae</i> Dumort – bukovité	vlhké, provzdušněné, bohaté a vápnité půdy	4–5
topol <i>Populus tremula</i> L.	<i>Salicaceae</i> Mirbel – vrbovité	uvolněné paseky, světlé lesy, světlomilný, kvalitní dřevo, výroba dřív	3–4
svída krvavá <i>Cornus sanguinea</i> L.	<i>Cornaceae</i> Bercht. et. J. Presl – dřínovité	stráně, meze, světlé lesy, potoční nivy, světlomilná	5–6
jedle bělokora <i>Abies alba</i> Mill.	<i>Pinaceae</i> Spreng. ex F. Rudolphi – borovicovité	nižší horské oblasti, středně živné vlhčí půdy, typická pro střední výškové pásmo s bukem	4–5
smrk <i>Picea abies</i> (L.) H. Karst.	<i>Pinaceae</i> Sprerig. ex F. Rudolphi – borovicovité	horské lesy, rašeliniště, vyšší vlhkost půdy	5–6

ČÁST II – EXPERIMENTÁLNÍ

Svazek trojúhelných otvorů po obvodu zlomu na obětní nádobě z Telče je dokladem, že byl hrnec poškozen záměrně. Nešlo o využití již dříve rozbité nebo nahodile poškozené nádoby a zlom byl plánovaný a nesl v sobě určitý význam pojící se s obětí a jejím rituálním provedením. Cílem experimentu bylo pokusit se přiblížit technologickému postupu nejen výroby nádoby, ale především její záměrné fragmentace, což se podařilo již na první pokus. Vzhledem k limitaci vizuálního průzkumu originální nádoby byly hledány takové technologicko-výrobní postupy, které co nejlépe odpovídaly dobové produkci, a to i na základě analogií. U dna nádoby, které nebylo možné kvůli absenci desky se značkou rekonstruovat dokonale, byl ověřen technologicky alternativní postup výroby.

SUROVINY PRO VÝROBU KERAMIKY

Obětní hrnec byl vyráběn takovým způsobem, aby se pokud možno co nejlépe přiblížil původní technologii výroby dle makroskopicky ohledatelných znaků na originální nádobě, tzv. výrobnímu řetězci: od nakopání a zpracování suroviny až po výpal a druhotné úpravy nádoby (k výrobnímu řetězci např. *Orton – Hughes 2013*, 122, tab. 10.1; *Varadzin 2010*, 28, obr. 10).

Prozatím neznáme provenienci hlín a dalších aditiv, které telčtí hrnčíři přidávali do keramiky v průběhu 13. století. Vzhledem k tomu, že se v katastru i nejbližším okolí Telče nachází tři ložiska hrnčířsky využitelných hlín v centru města, na Starém Městě a v poloze „cihelna“, lze uvažovat o místní těžbě a produkci (*Macků 2023*, 202–203, obr. 69–70). Ačkoli byly provedeny i první analýzy grafitové suroviny ze Starého Města v Telči, jinak ležícího v tradičním území výskytu grafitonosných hornin, nalezené v zaniklé části zdejšího osídlení, nepodařilo se ani u ní prokázat přesnější lokalizaci původního ložiska (*Macků 2023*, 181–195, s analýzou K. Slavička a K. Zaoralové). Jako materiál pro přípravu keramického těsta proto posloužila z předchozích experimentů ověřená spraš nakopaná u Dolního Bukovska (okr. České Budějovice), která byla prolita vodou a prošlapána. Poté byla rok ponechána ležet ladem za přístupu všech teplotních podmínek včetně mrazu. Následně byla suchá surovina rozdrčena na prach a byly odváženy 3 kg, do kterých bylo přidáno 900 gramů namletého grafitu. Vznikl tak poměr 30% grafitového keramického těsta, jenž byl zalit vodou a opakovaně promícháván v následujících 14 dnech až do dosažení ideální konzistence vhodné pro tváření keramiky. Grafit byl získán pomocí povrchového sběru jižně od obce Lubnice na Znojemsku (30 km JV vzdušnou čarou od Telče), kde byly jeho výchozy využívány pravděpodobně již od pravěku. Ještě na mapě druhého vojenského (Františkova) mapování z let 1836–1852 je obec pojmenovaná „Hafnerluden“, což odkazuje na hrnčířskou výrobu. Ložiska grafitu se nacházejí jihovýchodně od obce s označením „Grafit Gruben“ (*2. vojenské (Františkovo) mapování – Morava, online ke dni 11. 7. 2025*). Při povrchovém průzkumu byla oblast zaměřovaná pomocí GNSS a nejsilnější výskyt se přesně shodoval s vyznačením v mapě (48°56'0979"N, 015°37'0896"E). Sběr proběhl v srpnu 2022 po žních, kdy pole nebylo ještě přeoráno. V obilném strništi se na povrchu i tak vyskytovaly až 3 kg velké kusy čisté suroviny, většinou však zlomky o velikosti dlaně. Lokalita je pro svou vydatnost suroviny vnímána dosud jako potenciální ložisko pro průmyslovou výrobu (*Burkart 1953*, 416) a je evidována ještě v Mapě ložisek nerostných surovin ČR z roku 1987 (*Mapa ložisek nerostných surovin ČR*, obr. 4). Z tohoto důvodu a také pro vysokou koncentraci grafitu v hornině (čistotu) byl vybrán pro experiment.

VÝROBA OBĚTNÍ NÁDOBY

Hrnec byl vyroben z výše uvedeného keramického těsta, přičemž hmota byla rozdělena na řádně prohnětených 5 dílů vyválených do koulí. Celkově byly použity pouze 3,5 koule, tedy 70% připraveného materiálu (tj. ca 2 730 gramů suché směsi). Výroba hrnce trvala 1,5 hodin. Po výpalu byla nádoba 19,5 cm vysoká, s průměrem okraje 13,5, nejširších plecí 19 cm a průměrem dna 14 cm. Měla však oproti originálu silnější stěny a chyběla značka na dně.

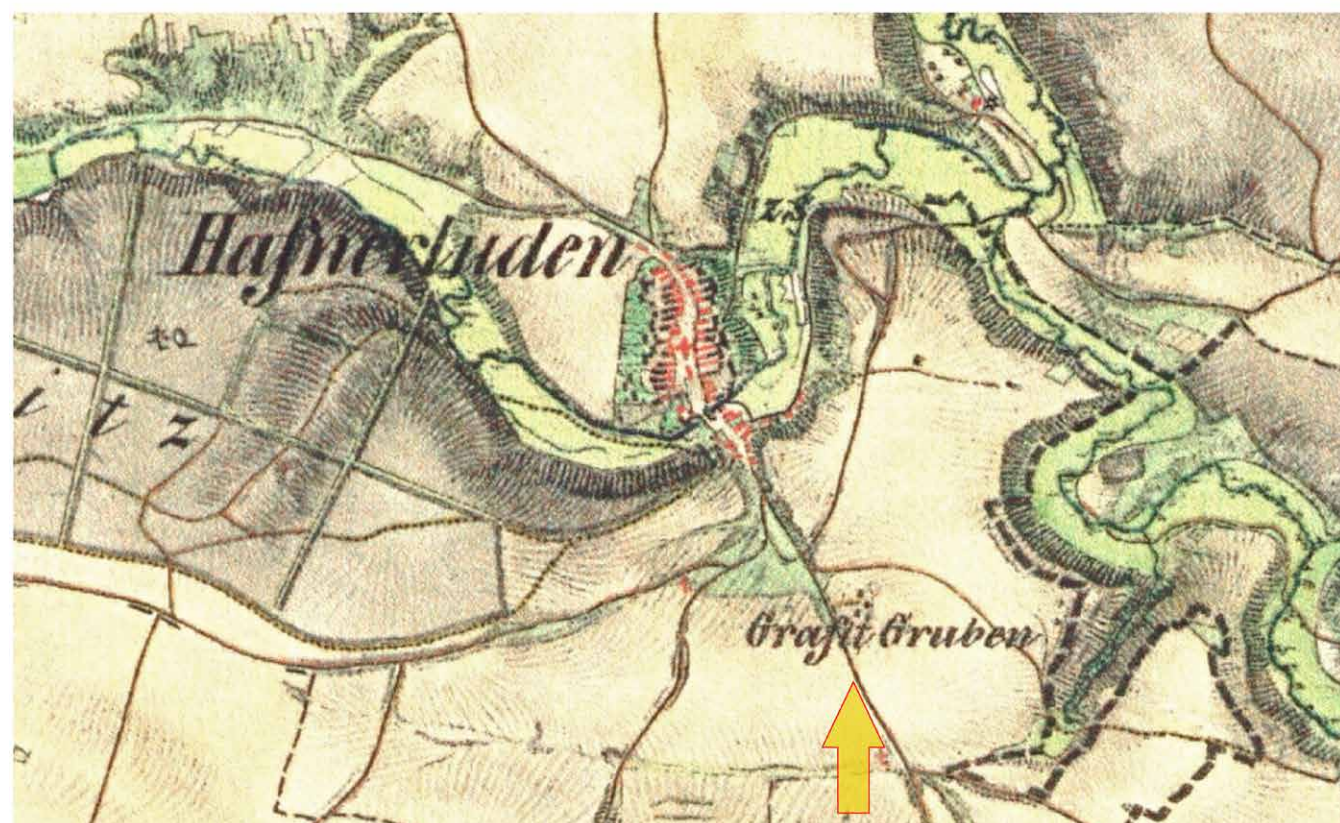
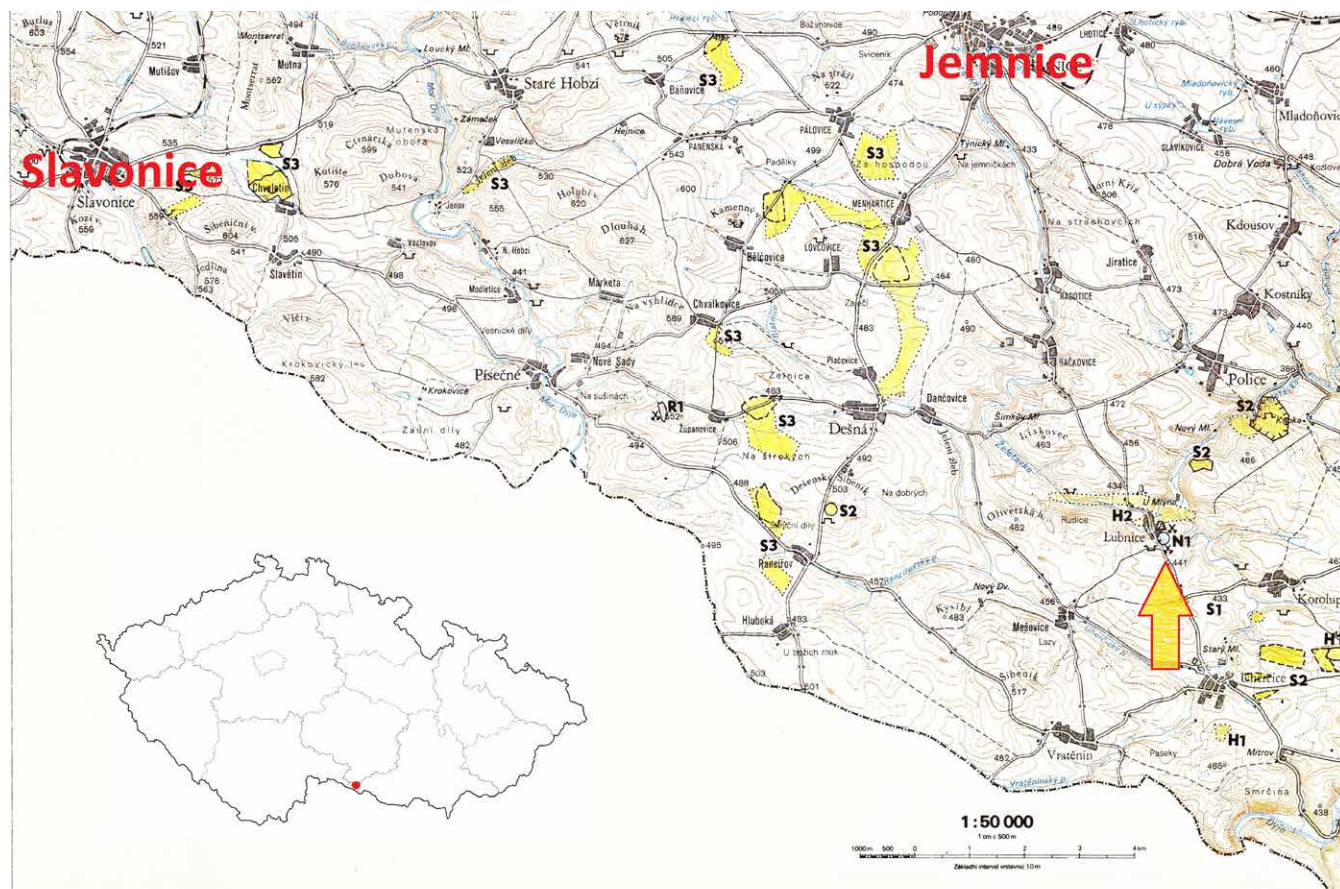
Jako výrobní metoda bylo podle originální nádoby zvoleno obtáčení, tedy stáčení předem vyválených válečků hmoty (hadů). Válečky byly kruhového průřezu o průměru 2 cm a délce přibližně 70 cm. Jejich konce byly zploštěny. Před experimentem se nepodařilo sehnat podložku se značkou, proto byla použita rovná otočná deska. Na ní byl jako podsýpka vhozen jemný říční písek v silnější vrstvě. Na podsýpce bylo z prvního válečku stočeno dno do podoby šnečí ulity, shora začištěné dřevěnou špachtlí do roviny. Hmota byla tažená od středu k okrajům. Nejde o klasický postup tváření den ve 13. století, nicméně cílem bylo experimentálně ověřit technologickou a časovou náročnost tohoto postupu. Metoda časově odpovídá tváření dna z jednoho kusu, nicméně z hlediska technologického je lepší klasický postup, neboť finální dno obsahuje méně spojů, tedy se v něm tvoří méně potencionálních prasklin při sušení a výpalu nádoby.

Následně byly vrstveny jednotlivé spirály na sebe podle potřeby rozšiřování a následně zužování nádoby (technologie tváření popsána v *Macků 2016*, 83–85). Každá stočená spirála byla prsty nahrubo povrchově upravována prsty tak, aby hmota z řádku horního byla přetahována směrem dolů z důvodu zahlázení spoje, a to nejprve na vnější a následně na vnitřní straně (obr. 5). Vnitřní strana následně byla opatrně poplácávána dřevěnou latí za účelem zhutnění hmoty a celkovému tvarování hrnce. U originální obětní nádoby nebyla nalezena horní část, proto byl zvolen střechovitý okraj nalezený ve stejném kontextu jako obětní nádoba (*Bláha – Konečný 2005*, 139, obr. 14: 6). Povrch nádoby byl dotvarován pomocí poklepu dřevěné latě a finálně dočištěn prsty za pomalého otáčení hrnčířské desky. Oboustranné potuhování či engoba, jak jí předpokládal J. Bláha, nebyla na nádobu aplikována, neboť prozatím nebyla potvrzena analýzou.

Výpal nádoby proběhl v mířovitě píccie (princip konstrukce a možnostem výpalu v *Macků 2021*, 70–76). Na místo budoucí pícky byla položena smrková prkna, tvořící izolant mezi zemí a mířem. Na něj byly naskládány nádoby, prosypané smrkovými pilinami, přičemž piliny byly nasypány i do nádob. Obětní nádoba byla vložena doprostřed ostatního zboží na níže položený hrnec, aby byla pokud možno co nejlépe chráněna před stykem s přímým plamenem. Vsádka byla následně obložena naštípaným smrkovým a březovým dřevem ve dvou vrstvách tak, až byly nádoby kompletně zakryty. Ze západní i východní strany byly před budoucím mířem vyhloubeny předpecní jámy a z kamenů postaven topeništní otvor do vznikající konstrukce. Spodní část míře byla obskládána většími fragmenty mazanic získaných z jiné experimentální činnosti v místě. Následně byla celá konstrukce omazaná hlínou ve dvou vrstvách, kde byl ponechán jen odtahový komín ve vrcholu (obr. 6). Poté byl v obou předpecních jamách založen oheň a zahájeno dosušování. Postupným zvyšováním žáru došlo po půldruhé hodině k zážehu dřevěného obložení uvnitř míře. Dále bylo topivo vsouváno až dovnitř konstrukce a po čtyřech hodinách se objevil plamen vycházející z komínu. Po pěti hodinách od zapálení ohně prohořelo ca 50 % dřevěného obložení. Zhruba po jedenácti hodinách, kdy byla v pecišti nestabilní atmosféra, byl uzavřen komín, vhozena

mokrá tráva do topeniště a následně uzavřena i ta. Druhý den, po sedmi hodinách, byl mlíř prolomen a vzniklým přívodem kyslíku se zažehla severní strana konstrukce, kde nebylo zcela vyhořelé

palivo. Nádobí, které byly v kontaktu s plameny, včetně obětního hrnce, nesly znaky kombinované atmosféry (redukčně-oxidační odstíny), ostatní byly zredukovány.

Obr. 4: Mapové podklady s vyznačením grafitonosného ložiska u Lubnice. Nahoře: Mapa ložisek nerostných surovin ČR, list 33–21 Slavonice, měřítko 1 : 50 000; dole: 2. vojenské (Františkovo) mapování – Morava, mapový list W_12_IV. Úprava autor

Obr. 5: Postup výstavby obětní nádoby z válečků keramického těsta.
Foto autor

Obr. 6: Výstavba milíře s umístěním obětní nádoby (šedozelelé).
Foto autor

Odstraňování horní části

Do nádoby byly ručním vrtáčkem v pravidelných rozstupech vyvrtány otvory tak, aby odpovídaly originální nádobě. Řada vývrtů tedy nebyla v pravidelné horizontální řadě, ale rozkolísaná. Otvory byly následně pomocí pilníku s trojúhelným průřezem rozšířeny. Oproti obavám bylo pilování jednodušší než samotné vrtání otvorů. Pomohl tomu tvar pilníku, který byl zahrocený a postupně se rozšiřoval směrem k rukojeti s průřezem trojúhelníku. Tímto způsobem byly zvětšeny všechny otvory po obvodu výdutě nádoby. Následně

byla opatrným poklepem boční hranou malého kladívka do horní části (okraj s podhrdlím) na několika místech vytvořena souvislá prasklina, která víceméně sledovala předvrtané otvory. Horní část odpadla ve dvou větších kusech a jeden menší fragment v úrovni otvorů byl uražen dodatečně. Stejně jako na originální nádobě, ani při experimentu neprošla plánovaná prasklina všemi otvory a „vyhnula“ se těm, které více vybočovaly z horizontální řady otvorů ostatních. Sledovala přitom spoj váleků, tvořící výduť v daném místě (obr. 7).

Obr. 7: Postup vrtání, pilování a odrážení horní části obětní nádoby. Foto autor

„Rekonstrukce“ a vizualizace obětiny

Slovo rekonstrukce v podnadpisu je v uvozovkách, neboť o průběhu a okolnostech rituálu (oběti) ukládání stavební obětiny v Telči nevíme takřka nic. Vzhledem k tomu, že byla nádoba experimentálně zreplikovaná, přistoupil jsem rovněž k fázi sběru všech známých a dostupných rostlin, artefaktů a jejich spálení v rámci „pseudoooběti“ v Archeoskanzenu pod Dívčím Kamenem. Kromě vizuální představy o obětině vznikla rovněž i fotodokumentace jednotlivých prvků, jež lépe než slovní popis ukazuje šíři a pestrost obětiny z Telče, která dosud nemá svým rozsahem v našich zemích třináctého století období. Z hlediska barevnosti šlo o celozelené rostliny, které byly barevně „rozbity“ ječmenem, který mohl být rovněž zelený, ale i zelenožlutý až žlutý dle roční doby oběti.⁹ Barevnost pak výrazně doplnila modrá chrpa, žlutý pryskyřník a růžový koukol (viz obr. 8).

Podařilo se získat takřka všechny zdokumentované prvky obětiny. Z rostlin byly získány všechny kromě svídy krvavé, bobu koňského a koukolu polního, který z našich polí již takřka vymizel. Sběr probíhal v okolí Jindřichova Hradce a vše bylo nalezeno při okrajích polí a polních cest či přilehlých lesích v týdnu před vizualizovaným experimentem. Merlík byl dohledán jen do úrovně rodu, nikoli druhu (místo merlíku fíkolistého byl použit merlík bílý). Z masitých prvků se nepodařilo získat maso z kostí ovce či kozy, naopak se podařilo sehnat hlava černé slepice. Vápenná omítka měla bílou vápennou líčku místo červené a místo železného zástrčkového

Obr. 9: Detaily prvků obětiny vkládaných přímo do nádoby. Svíčka do souboru nepaří a sloužila pouze k zapálení obětiny. Foto autor

klíče bylo použité opaskové nákončí (obr. 9). Vše ostatní odpovídalo prvkům dokumentovaných archeologickým výzkumem a celek velmi dobře ilustroval pestrost obětiny.

Po vyhloubení jámy a vyskládání základového dříví ohniště z vrbového dřeva byla doprostřed umístěna obětní nádoba, kam byly postupně vršeny jednotlivé prvky obětiny. Na dno byly uloženy

Obr. 8: Jednotlivé prvky obětiny, jež se podařilo nashromáždít pro vizualizaci. Horní řada zleva: smrk, jedle, vrba, buk. Dolní řada: líška, šťovík, ječmen, chrpa, merlík, svízel, habr. Uprostřed: části vepřového a kuřecího masa, lískové a vlašské ořechy, čočka, fragmenty vápenné omítky, železný hřeb a nákončí, mazanice, květ pryskyřníku. Foto autor

9 Předpokládám, že rostliny byly natrhány v době oběti a nebyly použity sušené. Vzhledem ke stavební sezoně lze uvažovat, že vše proběhlo v době mezi pozdním jarem až časným létem (ca květen–červen).

fragmenty omítek a mazanice. Na ně byly vloženy železné předměty, vlašské a lískové ořechy a vše bylo následně prosypáno čočkou. V další vrstvě byly umístěné masité prvky: vepřové, kuřecí stehno a hlava slepice na vrchol (obr. 10). Následoval ječmen, z něhož několik klasů bylo vloženo přímo na masité prvky a zbytek byl rozprostřen včetně stébel přes nádobu. Poté byly podobným způsobem rozprostřeny ostatní rostliny, proloženy drobným suchými vrbovými větvemi a na ně pak větve listnatých i jehličnatých stromů obětiny.

Obr. 10: Postup vrstvení jednotlivých prvků obětiny a její zapálení.
Foto R. Kocar

Obr. 11: Stav obětiny po spálení. Shora: svrchní úroveň s masitými prvky, úroveň se ořechy, úroveň se zlomky mazanice, omítek a železnými prvky, spodní část, kam propadala čočka (v horní části nádoby patrný přepálený omastek). Foto autor

Po zapálení hořel oheň zhruba 30 minut, přičemž nebylo přikládáno další dřevo. Ozvalo se několik „výbuchů“, kdy uvnitř nádoby prasklo několik ořechů. Po dohoření byly uhlíky okolo nádoby roztaženy do plochy a nádoba se vším, co na ní zůstalo, byla po vychladnutí vyjmuta a postupně byly dokumentovány jednotlivé vrstvy. Pod vrstvou uhlíků se nacházela svrchní masitá vrstva s několika ohořelými klasy ječmene (obr. 11). Maso bylo různě propečené až spálené včetně slepičí hlavy. Po jejich vyjmutí se objevila vrstva ořechů, kde byly ohořelé zbytky lískových a vlašských jader, skořápek a nespálené čočky s menšími oharky rostlin a dřevin. Při dně se pak nacházely očázené omítky a mazanice s kovovými artefakty a především množství ohořelé čočky, která při procesu hoření propadla až ke dnu. Jedna z vnitřních stěn nádoby byla od horního uraženého nástřepí až ke dnu nasáklá omastkem, stékajícím z masitých částí obětiny. Lze shrnout, že nejvíce ohořelá byla obětina při horním okraji nádoby a zároveň u dna, střed byl prohořelý nejméně. Odpovídalo by to i nálezové situaci původní nádoby, neboť v ní byly objeveny vedle uhlíků a dalších makrozbytků i dřeviny, „zhuhelnatělé i pouze ztrouchnivělé“, dokládající nekompletní prohoření obětiny původní a jejich přirozené zetlení v následné depozici (Bláha – Konečný 2005, 139). Experiment tímto ovšem uzavřen nebyl a obsah nádoby byl na jiném místě zakopán, zasypán uhlíky a bude exkavován za několik let.¹⁰ Po jeho vyzvednutí bude opětovně dokumentován postup degradace a tlení organických materiálů (archeologizace), jakožto i dočasné projevy tohoto procesu (omastek v keramice atd.).

ZÁVĚR

Stavební zápalná obětina tvořená množstvím organických i anorganických prvků tvoří v rámci České republiky svým rozsahem a charakterem nejsložitější projev předkřesťanských věrských představ o ochraně budov a jejich obyvatel ve 13. století. Ačkoli nejsou kromě nádoby samotné tyto prvky obětiny ani paleobotanická a osteologická analýza dnes dohledatelné, stále mají díky své dřívější publikaci v odborném tisku vypovídající hodnotu. O těchto, byť kusých, informacích se dá stále uvažovat a rozvíjet na nich problematika stavebních obětí i starověrských představ koexistujících vedle již běžně rozšířené křesťanské víry počínajícího vrcholného středověku. Experimentální archeologie pak přináší další možnosti, jak pochopit výrobu běžných, ale i specificky upravovaných artefaktů, a zároveň se jako zajímavá ukázala možnost „vizualizovat“ zájmovou stavební obětinu a procesy s ní spojené. Experimenty poukázaly na pravděpodobné výrobní technologie nádoby i její záměrné poškození, ale i naznačily možnosti, jak probíhala zápalná oběť. Ačkoli nikdy nebude možné pochopit myšlenkové představy a potřeby lidí žijících v minulosti, podobné úvahy a experimenty nám mohou s přispěním neustále se rozvíjející pramenné základny a analogií jejich svět alespoň trochu přiblížit.

¹⁰ Archeoskanzen se nachází na archeologické lokalitě a v případě nevyzvednutí rekonstruované obětiny v budoucnosti by tak mohlo dojít k vytváření falešné historie. Nově vybraná lokalita by měla díky tuto možnost minimalizovat.

POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY

- Bláha, J. – Konečný, L. 2005:* K počátkům města Telče se zvláštním zřetelem k předlokačnímu dvorci s kostelem sv. Ducha. *Archaeologia historica* 30, 125–148.
- Burkart, E. 1953:* Moravské nerosty a jejich literatura. *Mährens Minerale und Ihre Literatur*. Brno.
- Dančová, V. 2016:* Středověké stavební obětiny ve světle archeologie. Medieval building offerings from the archaeological perspective. Obhájená bakalářská práce na Univerzitě Karlově v Praze, Filozofická fakulta, Ústav pro archeologii, vedoucí práce: PhDr. Naďa Prfantová, CSc.
- Dragoun, Z. – Havrda, J. 1996:* Plaketa se symbolem evangelisty Lukáše z kostela sv. Linharta na Starém Městě Pražském. *Průzkumy památek* 3, 115–118.
- Dvořáčková, K. 2005:* Květena a vegetace. In: Nekuda, V. (ed.): *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*. Brno, 55–76.
- Fröhlich, J. 1992:* Hromové klíny v jižních Čechách. Výběr prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 29, 237–245.
- Gennep, A. van 1996:* Přejímací rituály. Systematické studium rituálů. Praha.
- Goš, V. – Novák, J. – Karel, J. 1985:* Počátky osídlení Rýmařova. *Památky archeologické LXXVI*, 184–227.
- Hoch, A. 2022:* Předlokační osídlení. In: Hoch, A. (ed.): *Zmizelá Třebíč. Výpověď archeologie k dějinám města*, 28–47, Třebíč.
- Hron, F. – Zejbrlík, O. 1979:* Rostliny luk, pastvin, vod a bažin. *Kapesní atlas*. Praha.
- Ježek, M. et. al 2009:* K pre-historii dvou Měst pražských. *Archeologické rozhledy LXI*, 118–138.
- Karwot, E. 1955:* Katalog magii Rudolfa. Zródlo etnograficze 13. wieku. Wrocław.
- Kočár, P. – Kočárová, R. 2022:* Archeobotanika. In: Hoch, A. (ed.): *Zmizelá Třebíč. Výpověď archeologie k dějinám města*, 92–111, Třebíč.
- Konečný, L. 1989:* MPR Telč – věž sv. Ducha. SÚRPMO Brno. Nepublikovaný stavebněhistorický průzkum.
- Kosmova kronika Česká 1972:* Hrdina, K. – Bláhová, M. (eds.), Praha.
- Kudělka, Z. – Konečný, L. J. – Samek, B. 1981:* Výzkum románské architektury na Moravě II. K výzkumnému úkolu státního plánu A VIII-4-13/1-3. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, F 25, 61.
- Lehner, F. J. 1879:* Obnovený kostelík v Záběhlicích. *Method V/7*, 79–80.
- Macků, P. 2016:* Experimentální výroba a užívání obtáčené keramiky. In: *Workshopy ke středověké a novověké keramice: Panská Lhota 2015*. Měřínský, Z. – Kláště, J. (eds.), Brno.
- Macků, P. 2020:* Pozdně gotické a renesanční kamnové kachle z Telče – Na Můstku č. p. 36. In: *Archeologické výzkumy na Vysočině, 7/2016-2017*, 24–35.
- Macků, P. 2021:* Výroba a výpal grafitových keramických nádob se zaměřením na zásobnice pohledem experimentu. *Archeologia technica* 32, 65–79.
- Macků, P. 2023:* Grafitová keramika z Telče – Starého Města na přelomu raného a vrcholného středověku. Obhájená disertační práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, školitel prof. PhDr. Rudolf Krajčí, CSc.
- Merrifield, R. 1987:* *The archaeology of ritual and magic*. Londýn.
- Měřínský, Z. 2002:* České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I. Praha.
- Měřínský, Z. 2007:* Hrad Rokštejn. Dějiny, stavební vývoj a výsledky čtvrtstoletí archeologického výzkumu 1981–2006, Brtnice – Brno.
- Měřínský, Z. 2011:* Lidská stavební obětina a ochranná oběť z hradu Rokštejna. In: E. Doležalová – P. Meduna (eds.), *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít*, Praha, 223–235.
- Neustupný, E. 2007:* *Teorie archeologie*. Plzeň.
- Orton, C. – Hughes, M., 2013:* *Pottery in Archaeology*. Second Edition. Cambridge.
- Petr, L. 2022:* Palynologie. In: Hoch, A. (ed.): *Zmizelá Třebíč. Výpověď archeologie k dějinám města*, 112–117, Třebíč.
- Popper, K., R. 1994:* *Bída historicismu*. Praha.
- Procházka, R. – Doležel, J. 2001:* Současný stav poznání počátků jihomoravských měst, *Přehled výzkumů 42 /2000*, 25–76.
- Razím, V. 2019:* Středověké opevnění českých měst. 3. díl, katalog Morava a Slezsko. Praha.
- Richter, M. 1982:* *Hradištko u Davle*. Praha.
- Sedov, V. V. 1957:* K voprosu o žertvoprihošenijach v dřevněm Novgorodě. *Kratkie soobščeniya instituta materialnoj kul'tury* 68, 21.
- Skutil, J. 1941:* „Stavební oběť“ z Dolních Kounic. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, 119.
- Sommer, P. 2000:* Základová obětina ze Sázavského kláštera. *Památky archeologické, Supplementum* 13, 370–375.
- Sommer, P. 2005:* Základová obětina z mochovského kostela. In: J. Royt – M. Ottová – A. Mudra (ed.), *Regnum Bohemiae et Sacrum Romanum Imperium, Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy, Dějiny umění – historie 2 (Sborník k počtě Jiřího Kuthana)*. Praha, 493–496.
- Šlampa, B. 1902:* Zazděná kočka. *Památky archeologické a místopisné XIX, roč. 1900–1901*, s. 357.
- Thér, R. 2009:* Technologie výpalu keramiky a její vztah k organizaci a specializaci na výrobě keramiky v kontextu kultury popelnicových polí. *Dizertační práce, Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně*.
- Tiray, J. 1913:* *Telecký okres. Vlastivěda Moravská, II. Místopis*. Brno.
- Válek, J. – Kotková, K. – Kozlovce, P. 2022:* Průzkum terénu a konstrukcí pod podlahou kostela Matky Boží na Starém Městě v Telči. *Výzkumná zpráva, Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR, v. v. i., Telč. Praha*.
- Váňa, Z. 1990:* *Svět slovanských bohů a démonů*. Praha.
- Varadzin, L., 2010:* Hrnčířská výroba ve východní části střední Evropy 6.–13. století v archeologických pramenech. *Pottery production in the eastern part of Central Europe in the 6th to 13th century in archaeological sources*. *Archeologické rozhledy LXII-2010*, 17–71.
- Vařeka, P. 1991:* Stavební obětiny z české a moravské středověké vesnice v archeologických pramenech. *Český lid 78/2*, 117–119.
- Vařeka, P. 1994:* Význam obřadů a zvyklostí spojených se stavbou vesnického domu pro poznání archaických představ o krajině

a prostoru. In: J. Beneš – V. Brůna (ed.), *Archeologie a krajinná ekologie*, Most, 126–138.

Vokáč, M. – Zimola, D. 2011: Archeologické výzkumy opevněného dvorce s kostelem a věží sv. Ducha v Telči. In: *Archeologické výzkumy na Vysočině*, 2/2011, 51–70.

PRAMENY

CDB V – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V – 3, Šebanek, J. – Duškova, S. (eds.), Pragae 1982.

Mapa ložisek nerostných surovin ČSR – Soubor geologických a účelových map, list 33–21 Slavonice. Měřítko 1 : 50 000. Ústřední ústav geologický, 1987.

WEBOVÉ ODKAZY

2. vojenské (Františkovo) mapování – Morava, mapový list W_12_IV, odkaz platný k 18. 7. 2022: http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=2vm&map_region=mo&map_list=W_12_IV.

PAVEL MACKŮ, Národní památkový ústav, generální ředitelství, detašované pracoviště Jindřichův Hradec, Dobrovského 1/I, 377 01 Jindřichův Hradec; macku.pavel@npu.cz

ADRESÁŘ AUTORŮ

Mgr. Michal Bučo

Archaia Brno, z. ú.
Bezručova 15/78, Brno 60200
bucomichal@gmail.com

Alex R. Furger, Ph.D.

Lenzgasse 11, CH-4056 Basel
alex@woauchimmer.ch

Ing. Miroslav Kaňka

Záměstí 189, Choceň
ukanku@tiscali.cz

Mgr. František Kolář

NPÚ-ÚOP v Ostravě
Odboje 1, 70200 Moravská Ostrava
kolar.frantisek@npu.cz

Mgr. Michaela Korbičková

Spolek na ochranu památek Bystřicka, z.s.,
Masarykovo náměstí 1, 593 01 Bystřice nad Pernštejnem
EndlicherovaM@seznam.cz

Mgr. Pavel Macků, Ph.D.

Národní památkový ústav
generální ředitelství
detašované pracoviště Jindřichův Hradec
Dobrovského 1/I, 377 01 Jindřichův Hradec
macku.pavel@npu.cz

Natália Megisová

Česká radiouhlíková laboratoř
Ústav jaderné fyziky AV ČR
Na Truhlářce 39/64, 180 86 Praha
megisova@ujf.cas.cz

Mgr. Roman Mikulec

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Ústav archeologie a muzeologie
Joštova 220/13, 602 00 Brno
472045@mail.muni.cz

Mgr. Radek Míšanec

NPÚ-ÚOP v Ostravě
Odboje 1, 70200 Moravská Ostrava
misanec.radek@npu.cz

Ing. Ivo Světlík, Ph.D.

Česká radiouhlíková laboratoř
Ústav jaderné fyziky AV ČR
Na Truhlářce 39/64, 180 86 Praha
svetlik@ujf.cas.cz

Mgr. Arkadiusz Tajer

Archeologické centrum Olomouc
U Hradiska 42/6, Olomouc
tajer@ac-olomouc.cz

Mgr. Hynek Zbranek

Muzeum města Brna, p. o.
Špilberk 210/21, Brno 66224
zbranek@muzeumbrna.cz